

УДК 373.3(477.62-22)''186''

С. С. Арабаджи
В. Е. Харахурсах

РОЗВИТОК ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В С. МАНГУШ В 60-ті РОКИ ХІХ СТ.

Досліджено розвиток початкової освіти в 60-ті роки ХІХ ст. в Приазов'ї на прикладі школи в с. Мангуш. Визначено, що велику роль в цьому розвитку зіграло населення селища, яке створило умови для отримання їх дітьми освіти. Поселяни заснували суспільний капітал, за рахунок якого функціонував навчальний заклад в селищі. До наукового обігу введено та проаналізовано основні джерела з теми: звіти члена Олександрівської повітової училищної ради барона М. Корфа. Встановлено педагогічний склад училища та описано новаторські педагогічні прийоми, які використовувалися вчителями в ході навчального процесу. Охарактеризовано відношення місцевих жителів до отримання початкової освіти їх дітьми, а також труднощі, що виникали впродовж навчального року.

Ключові слова: *початкова освіта, земська школа, Олександрівська повітова училищна рада, с. Мангуш.*

DOI 10.34079/2226-2830-2019-9-25-7-17

Сьогодні в нашій державі дуже гостро стоїть питання мов національних меншин з одного боку, і реформування системи освіти з іншого. Для кращого осмислення цих проблем варто розглянути відправну точку розвитку цих питань в нашому регіоні на прикладі становлення початкової освіти в грецьких селах Приазов'я, а саме – в с. Мангуш в 60-ті рр. ХІХ ст. З одного боку, цей хронологічний проміжок є відправною точкою становлення початкової освіти в Російській імперії в цілому, і в Приазов'ї зокрема. З іншого, на території Приазов'я система освіти розвивалася в досить специфічних умовах: мало хто з представників грецького населення розуміли мову, якою повинно було проходити навчання. Цей фактор наклав свій відбиток на освітній процес. Таким чином, дослідивши становлення освітнього процесу на прикладі одного з грецьких сіл, можна виявити особливості, які будуть важливим доповненням до мовної проблеми національних меншин, а також проблеми реформування освітньої галузі.

Становленню освіти у грецьких поселенців після їх переселення в Приазов'я та до кінця ХІХ ст. приділили увагу ще їх сучасники. А. Петрашевський детально описав заснування та піднесення приходського двокласного училища в м. Маріуполі, а також відобразив розвиток приватних закладів освіти та духовного училища, а також маріупольських Олександрівської чоловічої гімназії та Маріїнської жіночої гімназії [14]. На жаль, автором не зазначений час заснування та перебіг існування початкових шкіл в грецьких селищах.

Питанню розвитку освіти в м. Маріуполі та грецьких поселеннях приділили значну увагу українські дослідники. Н. Бацак проаналізувала розвиток освіти в м. Маріуполі з кінці XVIII – до початку XX ст., концентруючи свою увагу на діяльності Маріупольського парафіяльного училища, приватних жіночих шкіл, а згодом земських шкіл Маріупольського повіту. Дослідниця наводить відомості, що у 60-х роках XIX ст. в грецьких селах функціонувало 22 невеликі школи, які утримувалися за кошти громад парафій і охоплювали навчанням 16% дітей округу [2, с. 27]. До 1867 р. в грецьких громадах відкривались 1-2 школи на рік, а після реформи кількість початкових закладів різко збільшилася. Детальна інформація про розвиток освіти в окремих сільських школах в роботі відсутня.

В основному історикині зосередили свою увагу на історії розвитку земської освіти в грецьких селищах Маріупольського повіту починаючи з 70-х років XIX ст. Г. Ліхачова розкрила процес заснування початкових шкіл та їх фінансування наприкінці XIX ст. [9]. А. Гедьо та С. Новікова детально проаналізували вклад Маріупольського повітового земства у розвиток справи початкової освіти [5; 10]. Враховуючи фрагментарність інформації з історії розвитку освіти в грецьких поселеннях в 60-ті рр. XIX ст., необхідність характеристики цих процесів на локальному рівні та відсутність досліджень з викладенням розвитку початкової школи в с. Мангуш, було обрано саме цей населений пункт.

Мета розвідки – висвітлити процес розвитку сільської школи в с. Мангуш у 60-ті роки XIX ст. Мета передбачає розв'язання наступних завдань: охарактеризувати процес навчання в закладі освіти, визначити джерела фінансування школи, розкрити статевий склад учнів та їх успішність, описати вчительський склад та методи їх викладання тощо.

Джерельна база теми представлена законодавчими актами, актовою та діловодною документацією та статистичними відомостями. Законодавчий акт «Положение о начальных народных училищах» від 14 липня 1864 р. [4] став засадничим у розбудові початкових шкіл в імперії. Спираючись саме на цей документ відбувалася трансформація існуючих шкіл та відкриття нових.

Актові джерела представлено рішеннями сільської громади щодо розвитку навчального закладу, так «Приговор мангушского сельского общества об образовании училищного капитала» заклав основи фінансування мангушської школи [15]. Обсяг діловодної документації є найбільшим серед усієї джерельної бази теми дослідження. Вона представлена звітами члена училищної ради барона М.О. Корфа щодо стану училищ в Олександрівському повіті та Маріупольському окрузі [11; 12; 13]. Цінним документом є «Инструкция, принятая для руководства в Мангушском сельском училище...», в якій представлено правила для вчителів та учнів школи [6]. Статистична документація представлена відомостями щодо кількості початкових училищ, джерел та обсягу їх фінансування, кількісного та статевого складу учнів тощо [17; 19].

Поселення Мангуш було засновано переселенцями з Кримського півострова у 1780 р. [16], які за етнічною приналежністю були греками. Інформація щодо часу появи першого навчального закладу в с. Мангуш в документах Маріупольського грецького суду та інших відомих нам джерелах відсутня. Перша згадка, що була знайдена авторами розвідки датується 1864 р., але на той час сільська школа вже існувала. 8 березня 1864 р. в Мангуші відбулося зібрання сільської громади (були присутні не менше двох третів домовласників села), на якому вирішувалося питання подальшого розвитку початкової освіти в селищі. На думку поселян, знання та вміння, які отримували учні в школі (вчилися читати та писати), не задовольняли вимоги часу та необхідного розвитку дітей, крім того

бідні родини не мали змоги оплачувати навчання дітей. Поселяни бачили можливості розвитку навчального закладу та забезпечення доступу до навчання дітей з найбільш бідних родин через утворення суспільного капіталу. Задля реалізації поставленої мети поселяни вирішили обрати двох піклувальників, двох помічників та одного наглядача серед осіб, що користувалися довірою громади. Згідно прийнято на зібранні рішення, обрані особи мали збирати по одні мірці збіжжя з кожної четверті зерна, що висівалося поселянами на користь навчального закладу впродовж п'яти років до утворення значної суми капіталу. Планувалося віддати капітал в установу кредитування або приватним особам для отримання відсотків, які мали витратитися на потреби школи. Ці обрані особи мали повноваження приймати рішення щодо збільшення приміщення навчального закладу і т.д. та мали обов'язки: вести книги надходжень та витрат та щороку у грудні звітуватися перед громадою [15, с. 133].

Для попередження зловживань піклувальників було вирішено обрати по представнику з кожного кварталу поселення у кількості 12 осіб, яким піклувальники мали надавати детальний звіт. Окремий пункт цього приговору мав попереджувальний характер: було визначено, що особи, які будуть ухилятися від сплати внеску зерном, будуть позбавлені права голосу на громадських зібраннях. Відомо, що у 1866 р. було зібрано 1200 руб. сріблом на потреби школи.

Проведення шкільної реформи 1864 р. та затвердження «Положення о начальных народных училищах» від 14 липня 1864 р. визначили основні напрями розвитку початкової освіти в імперії. Провідне місце в структурі освіти було визначено початковим навчальним закладам. Земства залучались до процесу затвердження створення закладів та керівництва ними, але ініціатива заснування шкіл мала йти від сільських громад.

Олександрівська повітова училищна рада була відкрита 24 квітня 1867 р., але перед офіційним відкриттям цієї ради, барон Корф як її член, здійснив огляд сільських шкіл, які відносилися до третьої училищної ділянки Олександрівського повіту, куди входили й грецькі поселення Маріупольського округу. Згідно відомостей барона, в с. Мангуш школа існувала ще до відкриття училищної ради, але нажаль він не зазначив в якому році вона була відкрита [11, с. III].

Початкову школу в с. Мангуш барон відвідав навесні 1867 р. і намагався розібратися згідно яких документів відбувався процес навчання, але не знайшов жодних документів ні в Маріупольському грецькому суді, ні розпоряджень духівництва. На його думку, грецькі школи були зобов'язані своїм існуванням тільки бажанню сільських громад мати навчальні заклади. Наприклад, мешканці сіл говорили йому, що в селищах Мангуш, Ялта та Урзуф греки турбувалися про розвиток шкіл з незапам'ятних часів [11, с. 40]. При огляді мангушської початкової школи барон звертав увагу в першу чергу на рівень грамотності греків російською мовою. Згідно відомостей Миколи Олександровича, мангуська сільська громада вирішила реорганізувати школу (з'явилося російське відділення), в результаті 1 січня 1867 р. сільська школа була перетворена на однокласне училище, яке утримувалося за рахунок суспільного капіталу [11, с. 48].

Бажання впорядкувати діяльність навчального закладу привело до громадських зборів, обговорення та затвердження інструкції щодо керівництва училищем. Цей документ мав три частини: в першій були викладені загальні правила, в другій – правила для вчителів, в третій – правила для учнів [6]. Не дивлячись на назви цих частин, варто зазначити, що в них були зафіксовані й обов'язки учнів, вчителів та піклувальників школи. В інструкції були зазначені вимоги щодо матеріального забезпечення училища:

необхідними складовими інтер'єру мали бути шафа для книг, столи для вчителів та наставників, лави для учнів, а також дві дошки в двох відділеннях [6, с. 136].

Відповідно до встановлених правил, в училищі велася необхідна документація. Журнал відвідування учнями уроків заповнювався щодня вчителем, перевірявся наставником, а наприкінці місяця віддавався для підпису піклувальнику закладу. За належним заповненням журналу також суворо слідкували члени училищної ради. Відповідальне заповнення документації з одного боку додавало додаткової роботи вчителям, але з іншого боку було підтвердженням слів вчителя у спірних ситуаціях. Наприклад, у 1868 р. барону Корфу надійшла скарга від поселянина с. Мангуш на вчителя Сербеева, який, згідно скарзі, відмовив прийняти сина поселянина до школи через переповненість відділення, але інших дітей ніби прийняв. Через відсутність записів у журналі, вчитель не міг підтвердити свої слова, що після цієї відмови він не прийняв до школи жодного учня [12, с. 108].

Учні приймали до навчального закладу з восьми років. Діти, які вступали для вивчення Священної історії, катехізису, граматики та географії мали бути не молодше десяти років [6, с. 136]. Приймали учнів два рази на рік: з 1 по 15 вересня та з 1 по 15 січня. Уроки викладалися в двох відділеннях училища: в одному на російській мові, в другому на грецькій. Навчання з вересня по березень місяці тривало з восьмої ранку до дванадцятої години дня та з другої години до шести вечора. В першій половині дня проводилися уроки та учні займалися читанням, в другій – діти робили домашнє завдання і займалися чистописанням. Кожну середу та п'ятницю після обідньої перерви всі учні вчили грецьку мову, навіть ті, які тільки вступили до школи і вивчали алфавіт [6, с. 137]. Щосуботи після обіду учні слухали пояснення недільних Євангелій та житія святих, в ці дні поселянам також дозволялося відвідувати зустрічі. Якщо під час уроків до класу входили чиновники або представники духовництва, учні мали їх вітати вставанням з лав. Учні мали один вихідний на тиждень – у неділю, у всі святкові дні навчання не відбувалося.

Пошуком людини на посаду вчителя займався піклувальник школи, сільська громада затверджувала фахівця та погоджувалася з розміром річного жалування. Виплата коштів вчителю проводилася піклувальником щомісяця, про що робився відповідний запис у прибуткову-витратну книгу. В обов'язки вчителя входило «внушати ученикам постійно правила благочиния», вчити як поводитися вдома, з батьками та дорослими [6, с. 138]. У випадку, коли учні порушували правила, а саме: «бегали по улице в беспорядке, особенно летом купаются в речке, а зимою идут на лед, играют в деньги и ладышки, употребляют брани и непристойное обращение с старшими, ослушиваются родителей», вчитель мав застосувати до них суворе стягнення [6, с. 139]. У випадку, коли учні не виправлялися, їх виключали зі школи.

Згідно «Правил для вчителів», що були затвердженні мангуським сільським сходом, вчителі мали спілкуватися з учнями ввічливо, не використовувати непристойні слова та вирази, виховувати дітей не підвищуючи голосу та не погрожуючи їм. Вчителю заборонялося бити учнів по голові та інших частинах тіла руками, для проведення тілесних покарань він мав мати палички. Бив дітей один з учнів. За пустоці та невиконане домашнє завдання учні отримували від одного до трьох разів палицею по руках. Якщо учень завинив три рази або його провина була дуже серйозною, його віддавали для покарання піклувальнику школи [6, с. 139]. Відомо, що в Мангуші існував звичай, коли дитина вступала до школи, її приводив батько до вчителя і казав: «старайся! душа его – моя, а

кости – твої». Це означало: «Вчитель, старайся вчити учня, не шкодуй хлопця, хоч кістки йому переламай, аби він чому-небудь навчився». Цей приклад, дуже добре демонструє відношення до дисципліни, яке панувало в училище.

Російській мові та граматиці навчав священник Ананій Агап'єв, який також викладав арифметику російською мовою. Барон підкреслив, що саме завдяки плідній праці священника учні мангушської школи показали найкращий результат в 1867 та 1868 рр. серед всіх шкіл в грецьких селищах. Громада платила Ананію Агап'єву жалування в розмірі 100 руб. сріблом на рік (додатково він мав 28% доходу від церковного приходу), що на думку барона Корфа було замало, оскільки навіть його помічники – мангуський поселянин Сербєєв та грек з Фессалії Йосиф отримували по 150 руб. сріблом на рік. Крім фінансової винагороди вчитель в мангуській школі отримував щорічно по дві мірці хліба з кожного господаря, дитина якого відвідувала школу, а також по одній мірці хліба від тих, хто не мав учнів в родині [11, с. 49].

В школі учні розподілялися на розряди. До першого розряду відносилися учні, що вивчали Священну історію, катехізіс, граматику та географію; до другого – учні, яким викладалась арифметика російською мовою; до третього – учні, що займалися читанням та чистописанням на російській та грецькій мовах і також додатково мали один урок на якому вивчали російські слова; до четвертого – всі новоприбулі учні, які вчили алфавіт та письмо (їх навчали старші учні, що мінялися щотижня) [6, с. 140].

Навесні 1867 р. в школі навчалося 35 хлопчиків та 18 дівчат, з них російською мовою могли спілкуватися 8 учнів та 2 учениці. Барон Корф у своєму звіті підкреслив, що дітей лише 18 січня 1867 р. почали навчати читати російською мовою і за два з половиною місяці вони вже добре з виразом читали, навіть набагато краще ніж учні штатних училищ відомства Міністерства державного майна на третьому році навчання. 10 учнів добре могли писати на російській мові, 10 хлопців та 5 дівчат добре вирішували арифметичні задачі та записували цифри до мільйона. Таких результатів барон не зустрів в жодній сільській школі на території своєї дільниці, крім Гнединської та Маріупольської приходської шкіл, тому прийшов до висновку: «Если принять в соображение краткость времени, что Мангушские дети обучаются по-русски и трудность для них русского языка, на котором и лучшие ученики объясняются еще не вполне свободно, то нельзя не назвать Мангушского училища первым училищем нашего уезда» [11, с. 51].

Навесні 1868 р. в мангуській школі навчалося 50 учнів та 13 учениць, що складало 5% населення від кількості рев'язьких душ в поселені [12, с. 211]. Сільська громада асигнувала 500 руб. на утримання школи: з них 250 руб. йшло на жалування вчителю, а інша половина на забезпечення потреб навчального процесу. В школі було в наявності 40 підручників для читання та один з арифметики, які були надіслані училищною радою [12, с. 219]. В 1869 р. «Комітет грамотності» пожертвував мангуській школі книги для читання, географічний атлас та карту Росії [13, с. 236].

В 1868 р. барон Корф назвав початкове училище в с. Мангуш першою школою за якістю навчання та викладання на території третьої училищної дільниці [12, с. 30]. На підтвердження своїх висновків, Микола Олександрович навів наступні факти: 30 учнів цієї школи добре володіли російською мовою, легко переказували всі розповіді з двох частин «Родного слова» Ушинського перед тим не повторюючи їх. Ці успіхи були досягнуті завдяки педагогічному прийому, який вигадав Ананій Агап'єв: після прочитання розповіді/казки кожен учень мав переказати її в класі, після цього діти обирали собі ролі персонажів твору і програвали його як театральну виставу. Наступного дня учні мінялися

ролями і так повторювалося кілька разів, після чого діти виступали перед батьками та жителями села [12, с. 32]. Таким чином, учні із задоволенням говорили російською мовою та добре запам'ятовували оповідання. На початку впровадження своєї педагогічної новації, вчитель зустрів значний опір з боку селян, які наполягали, щоб їх діти вчилися читати російською мовою на текстах книг святого письма, замість казок та оповідей з посібника «Родное слово». Але з часом, вони побачили дієвість педагогічного прийому Ананія [12, с. 126]. Барон Корф провів іспити і в учнів першого відділення, всі вони говорили й розуміли російську, а також вміли механічно читати та писати російською. За високі показники в навчанні барон представив до нагороди чотирьох учнів школи та Ананія Агапієва [12, с. 34].

Вчитель мангушської початкової школи виклав свій досвід проведення вправ з посібника «Родное слово» у рукопису під назвою «Новая школа». Ця праця була передана барону Корфу для редагування і надіслана до училищної ради на затвердження. Рукопис за змістом складався з трьох частин: в першій пояснювалися переваги нових методів викладання; в другій – способи навчання іноземних поселенців російській мові на матеріалах вправ першої частини посібника Ушинського; в третій – основні правила граматики. Текст був написаний простою зрозумілою мовою. Ананій Агапієв та Микола Олександрович звернулися до училищної ради з проханням надрукувати посібник та надіслати в усі школи повіту [12, с. 162]. В 1868 р. праця Ананія Агапієва була надрукована в Катеринославі [1].

В російському відділенні мангуського однокласного училища існувала специфічна система занять: восени на початку навчання діти вчилися писати, виконували вправи з підручника «Родное слово», читали та переказували казки по 5 годин на день. Лише 19 лютого з учнями розпочали заняття з арифметики, які тривали до 30 березня щодня по 5 годин [12, с. 96]. Така система навчання була встановлена священиком Ананієм, але після зроблених зауважень членом училищної ради, розклад занять був змінений. Барон Корф зазначав, що учні мангушської школи добре володіли арифметикою і добре вирішували задачі підвищеної складності [12, с. 151].

Старший з учнів при вході вчителя в клас промовляв молитву «Царю небесний», а після завершення навчання «Достойно є». Всі учні обов'язково ходили до церкви. Хлопці і дівчата стояли окремо: учні з правого боку, учениці з лівого. Хлопці читали вголос «Вірую во єдиного», а дівчата – «Отче наш» грецькою мовою [6, с. 140].

Пропуск учнями школи та залишення навчального закладу після року або двох навчання було актуальною щорічною проблемою, яку намагалися вирішити вчителі та члени Училищної ради. Головною причиною такого стану речей, на думку барона Корфа, було ставлення батьків учнів до навчання, відповідно до якого дітям достатньо було навчитися читати і писати. Тому як тільки дитина була здатна читати та писати, батьки залучали її до роботи в господарстві або інших сферах. Натомість колишні учні іноді прагнули повернутися до навчання в школу. Як приклад, Микола Олександрович навіть опис ситуації, що сталася в с. Мангуш: батько вирішив направити свого сина навчитися вести торгові справи у місцеву лавку замість завершення школи, але син збігав до школи. Одного разу батько прийшов до школи і тримаючи сина за волосся вивів його з класу при вчителів та всіх учнях [13, с. 118].

Кількість учнів в усіх грецьких селищах значно перевищувала кількість учениць, мангуська сільська школа не була виключенням. Барон М.О. Корф наступним чином пояснював невеликий відсоток учениць в школах грецьких та російських (українських)

селищ: «...народ еще не хочет обучать женщин, которым следует смотреть «смотреть за горшками, а не книжки читать», и которые поэтому по понятиям народа исключаются из того населения, для которого расходуется последний грош, чтобы учредить школу» [12, с. VII]. Але, згідно звіту Миколи Олександровича, найкращими учнями мангушської школи були саме дівчата. В 1868-1869 навчальному році вісім учениць завершили навчання в школі, дві з них: Софія Салораєва та Катерина Манку на відмінно. Вчитель Ананій Агапієв звернувся з проханням до училищної ради видати ученицям офіційне посвідчення про завершення курсу навчання (вони були навчені читати та писати по російські та рахувати), а двом найкращими ученицям видати свідоцтво на нагородному листі із зазначенням їх відмінних успіхів у навчанні. На думку вчителя, це б спонукало батьків відправляти до школи дівчат [13, с. 67]. Барон Корф підтримав прохання вчителя перед училищною радою. В результаті Софію Салораєву, Катерину Манку та ще двох учнів нагородили похвальним листом, а також Євангелієм на слов'янській та російській мовах у витонченій палітурці [17, с. 292].

В березні 1869 р. мангуську школу знову відвідав барон Корф, який свідомо вирішив перевірити успіхи всіх учнів. Від результатів перевірки Микола Олександрович залишився у захваті, оскільки найслабші учні говорили, читали і розуміли російську мову [13, с. 45]. Успіхи у вирішенні математичних задач та усного рахунку також вразили барона. Для розвитку усного рахунку в учнів вчитель Ананієм Агапієв розробив та виготовив 15 комплектів ігор, що склалися з 27 дерев'яних чи кістяних кубиків кожен [13, с. 46]. Команда учасників складалася з трьох осіб, відповідно до кількості комплектів, одночасно могли грати 45 учнів. Мета гри – швидко та вірно виконувати арифметичні дії зазначені на кубиках, в тому числі і з дробами. Гра мотивувала учнів уважно слідкувати за обчисленнями інших учасників команди.

10 учнів школи мали знання з фізичної географії і стисло були знайомі з політичною картою Європи. Під час вивчення Священної історії, вчитель демонстрував на карті Палестини об'єкти, що мали релігійну цінність, таким чином, покращуючи одночасно і знання з географії. Барон Корф був дуже задоволений результатами учнів мангушської школи, і вдруге представив вчителя до нагороди – нагороди першого розряду у розмірі 100 руб. сріблом [13, с. 48].

Таким чином, розвиток сільської школи в с. Мангуш фінансово був забезпечений внаслідок заснування суспільного капіталу за рахунок якого учбовий заклад функціонував: закупав меблі, виплачував жалування вчителям. Після реорганізації закладу 1 січня 1867 р. в однокласне училище, впроваджувалося навчання на російській мові. В цьому ж році, під час громадських зборів, було затверджено інструкцію щодо керівництва училищем. Завдяки інноваційним прийомам священника та вчителя мангушської школи Ананія Агапієва, викладання та навчання дітей на російській мові здійснювалося на високому рівні. Саме завдячуючи його праці, на думку барона Корфа, школа в с. Мангуш була однією з найкращих серед шкіл третьої ділянки Олександрівського повіту в період з 1867 по 1869 рр. Новаторські педагогічні прийоми Ананій Агапієв виклав у посібнику «Новая школа», який за кошти повітової управи згодом був надрукований та розісланий усім школам повіту.

В 1869 р. розпочала свою діяльність Маріупольська повітова земська управа при якій було створено училищну раду повіту, що мала координувати роботу мангуського початкового училища. Перспективи подальших досліджень цієї теми – вивчення розвитку початкової освіти в с. Мангуш у складі Маріупольського повіту.

Список використаної літератури

1. Агапиев А. Новая школа. Наставление, как в русских школах иностранных поселенцев обучать, по «Родному слову» Ушинского, говорить по-русски, и как вообще развивать учеников / А. Агапиев. – Екатеринослав : типография Я.М. Чаусского, 1868. – 42 с. ; Agapiev A. Novaya shkola. Nastavlenie, kak v russkikh shkolakh inostrannykh poselentsev obuchat, po «Rodnomu slovu» Ushinskogo, govorit po-russki, i kak voobshche razvivat uchenikov / A. Agapiev. – Yekaterinoslav : tipografiya Ya.M. Chaussskogo, 1868. – 42 s.

2. Бацак Н. Культурно-освітній розвиток грецької громади Північного Приазов'я (XVIII – XIX ст.) / Н. Бацак. – Київ : Інститут історії України НАН України, 1998. – 58 с. ; Batsak N. Kulturno-osvitnii rozvytok hretskoi hromady Pivnichnoho Pryazovia (XVIII – XIX st.) / N. Batsak. – Kyiv : Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 1998. – 58 s.

3. Ведомость о начальных народных училищах III училищного участка, осмотренных весною 1868 года членом совета, бароном Н.А. Корфом // Отчет члена Александровского уездного училищного Совета Барона Н.А. Корфа. 1868 года. – Екатеринослав : типография Я.М. Чаусского, 1868. – С. 205-215 ; Vedomost o nachalnykh narodnykh uchilishchakh III uchilishchnogo uchastka, osmotrennykh vesnoyu 1868 goda chlenom soveta, baronom N. A. Korfom // Otchet chlena Aleksandrovskogo uездного uchilishchnogo Soveta Barona N. A. Korfa. 1868 goda. – Yekaterinoslav : tipografiya Ya.M. Chaussskogo, 1868. – S. 205-215.

4. Высочайше утвержденное Положение о начальных народных училищах. 14 июля 1864 г. // Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. – Санкт-Петербург : Тип. II Отд-ния собств. Е. И. В. канцелярии, 1864. - Т. XXXIX. № 41068. - С. 613-618 ; Vysochayshe utverzhdennoe Polozhenie o nachalnykh narodnykh uchilishchakh. 14 iyulya 1864 g. // Polnoe sobranie zakonov Rossiyskoy imperii. Sobranie vtroye. – Sankt-Peterburg : Tip. II Otd-niya sobstv. Ye. I. V. kantselyarii, 1864. - T. XXXIX. № 41068. - S. 613-618.

5. Гедьо А. Культурно-освітній розвиток греків Північного Приазов'я (кінець XVIII – XIX ст.) / А. Гедьо // Вісник Донецького університету. Серія Б. Гуманітарні науки. – 2001. – № 1. – С. 150–158 ; Hedo A. Kulturno-osvitnii rozvytok hrekiv Pivnichnoho Pryazovia (kinets XVIII – XIX st.) / A. Hedo // Visnyk Donetskoho universytetu. Seriya B. Humanitarni nauky. – 2001. – № 1. – S. 150–158.

6. Инструкция, принятая для руководства в Мангушском сельском училище, открытом и содержимом на общественный капитал с 1-го января 1867 года // Отчет об училищах Александровского уезда и Мариупольского округа, осмотренных весною 1867 года членом Александровского уездного училищного Совета, бароном Николаем Александровичем Корфом. – Екатеринослав : печатано в типографии Я.М. Чаусского, 1867. – С. 135-141 ; Instruksiya, prinyataya dlya rukovodstva v Mangushskom selskom uchilishche, otkrytom i soderzhimom na obshchestvennyu kapital s 1-go yanvary 1867 goda // Otchet ob uchilishchakh Aleksandrovskogo uезда i Mariupolskogo okruga, osmotrennykh vesnoyu 1867 goda chlenom Aleksandrovskogo uездного uchilishchnogo Soveta, baronom Nikolaem Aleksandrovichem Korfom. – Yekaterinoslav : pechatano v tipografii Ya.M. Chaussskogo, 1867. – S. 135-141.

7. Корф Н. А. Земский вопрос о народном образовании / Н. А. Корф. – Санкт-Петербург : Тип. мин-ва внутр. дел, 1867. – 214 с. ; Korf N. A. Zemskiy vopros o narodnom obrazovanii / N. A. Korf. – Sankt-Peterburg : Tip. min-va vnutr. del, 1867. – 214 s.

8. Лихачева Л. Б. Земские школы Екатеринославской губернии в конце XIX – начале XX вв. / Л. Б. Лихачева, С. М. Нестерцова // Новые страницы в истории Донбасса. – 1992. – Кн. 1. – С. 60–67 ; Likhacheva L.B. Zemskie shkoly Yekaterinoslavskoy gubernii v kontse XIX – nachale XX vv. / L.B. Likhacheva, S.M. Nestertsova // Novye stranitsy v istorii Donbassa. – Кн. 1, 1992. – С. 60–67.

9. Лихачева Л. Б. Развитие начальной школы у греков Мариупольщины в конце XIX – начале XX вв. / Л. Б. Лихачева // Україна – Греція: історія та сучасність : тези міжнародної наукової конференції (м. Київ, 29–30 вересня 1993 р.). – Київ : Інститут історії України НАН України, 1993. – С. 79–80 ; Likhacheva L. B. Razvitie nachalnoy shkoly u grekov Mariupolshchiny v kontse XIXh – nachale XX vv. / L. B. Likhacheva // Ukraina – Hretsiia: istoriia ta suchasnist : tezy mizhnarodnoi naukovoї konferentsii (m. Kyiv, 29–30 veresnia 1993 r.). – Kyiv : Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 1993. – С. 79–80.

10. Новікова С. В. Внесок Мариупольського повітового земства у розвиток початкової шкільної освіти в Мариупольському повіті (70-і рр. XIX – початок XX ст.) / С. В. Новікова // Вісник Мариупольського державного університету. Сер. : Історія. Політологія. – 2017. – Вип. 20. – С. 103–115 ; Novikova S. V. Vnesok Mariupolskoho povitovoho zemstva u rozvytok pochatkovoї shkilnoi osvity v Mariupolskomu poviti (70-i rr. XIX – pochatok XX st.) / S. V. Novikova // Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Ser. : Istoriia. Politolohiia. – 2017. – Vyp. 20. – С. 103–115.

11. Отчет об училищах Александровского уезда и Мариупольского округа, осмотренных весной 1867 года членом Александровского уездного училищного Совета, бароном Николаем Александровичем Корфом. – Екатеринослав : Печатано в типографии Я.М. Чаусского, 1867. – 164 с. ; Otchet ob uchilishchakh Aleksandrovskogo uezda i Mariupolskogo okruga, osmotrennykh vesnoyu 1867 goda chlenom Aleksandrovskogo uездного uchilishchnogo Soveta, baronom Nikolaem Aleksandrovichem Korfom. – Yekaterinoslav : Pechatano v tipografii Ya.M. Chauskogo, 1867. – 164 s.

12. Отчет члена Александровского уездного училищного Совета Барона Н. А. Корфа 1868 года. – Екатеринослав : Печатано в типографии Я. М. Чаусского, 1868. – 335 с. ; Otchet chlena Aleksandrovskogo uездного uchilishchnogo Soveta Barona N. A. Korfa 1868 goda. – Yekaterinoslav : Pechatano v tipografii Ya. M. Chauskogo, 1868. – 335 s.

13. Отчет члена Александровского уездного училищного Совета Барона Н. А. Корфа 1869 года. – Екатеринослав : Печатано в типографии Я. М. Чаусского, 1869. – 294 с. ; Otchet chlena Aleksandrovskogo uездного uchilishchnogo Soveta Barona N. A. Korfa 1869 goda. – Yekaterinoslav : Pechatano v tipografii Ya. M. Chauskogo, 1869. – 294 s.

14. Петрашевский А. Ф. Очерк учебных заведений г. Мариуполя / А. Ф. Петрашевский // Мариуполь и его окрестности. – Мариуполь, 1892. – С. 167-252 ; Petrashevskiy A. F. Ocherk uchebnykh zavedeniy g. Mariupolya / A. F. Petrashevskiy // Mariupol i ego okrestnosti. – Mariupol, 1892. – С. 167-252.

15. Приговор Мангушского сельского общества об образовании училищного капитала // Отчет об училищах Александровского уезда и Мариупольского округа, осмотренных весной 1867 года членом Александровского уездного училищного Совета, бароном Николаем Александровичем Корфом. – Екатеринослав : печатано в типографии Я.М. Чаусского, 1867. – С. 133-135 ; Prigovor Mangushskogo selskogo obshchestva ob obrazovanii uchilishchnogo kapitala // Otchet ob uchilishchakh Aleksandrovskogo uezda i Mariupolskogo okruga, osmotrennykh vesnoyu 1867 goda chlenom Aleksandrovskogo uездного

uchilishchnogo Soveta, baronom Nikolaem Aleksandrovichem Korfom. – Yekaterinoslav : pechatano v tipografii Ya.M. Chausskogo, 1867. – S. 133-135.

16. Список первых греческих сел Мариупольского уезда с указанием в каких урочищах находятся и какие каждая имеет выгоды. 1780 г. августа [27] // Калоеров С. А. От Крыма до Мариупольского греческого округа (1652-1783) / С. А. Калоеров. – Донецк : ООО «Юго-Восток, ЛТД», 2008. – С. 404-406 ; Spisok pervykh grecheskikh sel Mariupolskogo uezda s ukazaniem v kakikh urochishchakh nakhodyatsya i kakie kazhdaya imeet vygody. 1780 g. avgusta [27] // Kaloerov S. A. Ot Kryma do Mariupolskogo grecheskogo okruga (1652-1783) / S. A. Kaloerov. – Donetsk : ООО «Yugo-Vostok, LTD», 2008. – S. 404-406.

17. Список учеников и учениц, удостоенных награды Советом, по представлению члена Совета III училищного участка, барона Николая Александровича Корфа // Отчет члена Александровского уездного училищного Совета, барона Н.А. Корфа. 1869 года. – Екатеринослав : Печатано в типографии Я.М. Чаусского, 1869. – С. 291-292 ; Spisok uchenikov i uchenits, udostoennykh nagrody Sovetom, po predstavleniyu chlena Soveta III uchilishchnogo uchastka, barona Nikolaya Aleksandrovicha Korfa // Otchet chlena Aleksandrovskogo uездного училищного Совета, barona N.A. Korfa. 1869 goda. – Yekaterinoslav : Pечатano v tipografii Ya.M. Chausskogo, 1869. – S. 291-292.

18. Список учителей, которым совет выразил признательность, по представлению члена Совета, бар. Корфа, удостоив их и денежной награды // Отчет члена Александровского уездного училищного Совета, барона Н.А. Корфа. 1869 года. – Екатеринослав : Печатано в типографии Я.М. Чаусского, 1869. – С. 293 ; Spisok uchiteley, kotorym sovet vyrazil priznatelnost, po predstavleniyu chlena Soveta, bar. Korfa, udostoiv ikh i denezhnoy nagrody // Otchet chlena Aleksandrovskogo uездного училищного Совета, barona N.A. Korfa. 1869 goda. – Yekaterinoslav : Pечатano v tipografii Ya.M. Chausskogo, 1869. – S. 293.

19. Сравнительная ведомость о некоторых начальных народных училищах, осмотренных членом совета, бароном Н. А. Корфом, весною 1867 г. и весною 1868 года, т.е. до открытия и после открытия Александровского уездного училищного совета // Отчет члена Александровского уездного училищного Совета Барона Н. А. Корфа 1868 года. – Екатеринослав : типография Я. М. Чаусского, 1868. – С. 217-219 ; Sravnitelnaya vedomost o nekotorykh nachalnykh narodnykh uchilishchakh, osmotrennykh chlenom soveta, baronom N. A. Korfom, vesnoyu 1867 g. i vesnoyu 1868 goda, t.e. do otkrytiya i posle otkrytiya Aleksandrovskogo uездного uchilishchnogo soveta // Otchet chlena Aleksandrovskogo uездного uchilishchnogo Soveta Barona N.A. Korfa 1868 goda. – Yekaterinoslav : tipografiya Ya. M. Chausskogo, 1868. – S. 217-219.

Стаття надійшла до редакції 06.06.2019 р.

S. Arabadzhy

V. Kharakhursakh

DEVELOPMENT OF PRIMARY EDUCATION IN MANHUSH VILLAGE IN THE 60'S OF THE XIX CENTURY

The sphere of primary school development was one of the most important directions of the district council institutions in 1860-1870. The research of establishing and developing primary education in this article is based on the example of Manhush village. It is determined that the great part in this process played local public. They wanted to set certain conditions for their

children to be educated. Hence, the locals created capital for the functioning of educational institution in Manhush village.

The research paper includes and examines the main sources of the subject, for example: reports of the member of the school council of Oleksandria district baron Korpha M. The baron used to inspect the Manhush educational institution annually.

Taking in consideration updated source data, the teaching staff of the school and innovative teaching approaches are described. The Head of the teacher was a priest Ananii Agapiev. In his teaching he actively involved students in learning Russian language, which was favorable for district authority. Besides, Agapiev developed a set of methods and techniques, which he described in his pedagogical manual "The New school". It was published and distributed in schools of the district. After consisting verifications, baron Korpha acknowledged the school in Manhush village to be one of the best schools in the district.

The attitudes of locals toward receiving primary education for their children, as well as difficulties, which occurred in the process of studying are characterized. It is specified, that in this school not only boys studied but girls too. It is significant to indicate that the most industrious students were girls. This fact was used by the teaching staff to prove the appropriateness of receiving education by the female part of the village. The population of the village was quiet conservative and gave the advantage to be well-educated to boys. Moreover, as soon as children acquired basic skills, such as reading, writing and counting – the learning process was stopped by parents most of the time.

Key words: primary education, district council school, school council of Oleksandria district.